

360°

Visie
**ÉÉN GEBOUW,
ÉÉN BEDRIJFS-
CULTUUR**

Mijn missie
**COMPLEXITEIT
ALS UITDAGING
EN KANS**

Mijn plek
**EEN KINDCENTRUM
WAAR VLOEREN
ZORGEN VOOR
VERBINDING**

VERBINDEN

Het woord verbinden roept bij mij allerlei associaties op. Allereerst denk ik aan de huidige tijd waarin polarisatie een prominent onderwerp van gesprek is. Mensen met verschillende politieke overtuigingen, achtergronden en wereldbeelden lijken soms verder van elkaar af te staan dan ooit en vinden het moeilijk elkaars zorgen te begrijpen. Juist dan is verbinding onmisbaar om elkaar opnieuw te leren kennen, te begrijpen en hopelijk ook te waarderen.

Bij verbinding denk ik ook aan de grote, complexe opgaves waar onze samenleving voor staat. Verduurzaming, wonen, stikstof en netcongestie springen daarbij natuurlijk in het oog. De creatieve oplossingen die we nodig hebben, vinden we alleen als we kennis, ervaring en denkracht weten te verbinden. En, denkend aan de eerste associatie, hoort daar ook inclusie bij; verbinden betekent dat iedereen mee kan doen in de samenleving.

Ik associeer verbinden ook met de woon-, leer- en werkplek van ons allemaal. Juist in de gebouwen en gebieden waaraan wij werken, speelt ontmoeting een steeds grotere rol. De coronatijd ligt gevoelsmatig al ver achter ons. Maar die periode leerde ons hoe belangrijk contact in de fysieke wereld blijft, ook al treffen we elkaar steeds meer via een scherm. De spontane ontmoetingen in de fysieke wereld brengen energie, begrip en samenwerking tot leven, precies datgene wat in onze projecten centraal staat. Op de ene plek ontstaat er een hechte gemeenschap. Op andere plekken volstaat ontmoeting in de dagelijkse setting van leren, wonen of werken om begrip voor en verbinding met elkaar te creëren.

In deze editie van ons magazine leest u hoe verbinding terugkomt in ons werk; van verbinding tussen de lange en korte termijn van Integrale Huisvestingsplannen (IHP's) en uitvoeringsprogramma's, via samenwerking en inclusiviteit in het funderend onderwijs - de verbonden onderdelen die maatschappelijke projecten complex maken - tot aan enkele voorbeelden, feiten en cijfers van verduurzaming van gebouwen. Veel inspiratie en leesplezier gewenst!

Michiel Otto
Directievoorzitter HEVO

Uitgave

360° is het relatiemagazine van HEVO dat tweemaal per jaar verschijnt. Het blad wordt gedrukt op FSC®-gecertificeerd papier.

Concept en ontwerp

Zuiderlicht

Redactie en eindredactie

HEVO (Trudy van Hoek) en Zuiderlicht

Tekst

Zuiderlicht, John Custers, Bart Bakker en HEVO

Fotografie

Mike van Schoonderwalt, Evabloem en Philip Driessen

Illustraties

KJK architecten, RoosRos Architecten, RAU architecten en Zuiderlicht

Drukwerk

DPN Rikken Print

Dank aan alle medewerkers, klanten en relaties die hun medewerking verleenden aan de totstandkoming van dit blad. Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder toestemming van HEVO.

Statenlaan 8
5223 LA 's-Hertogenbosch
+31 (0)73 6 409 409
info@hevo.nl
hevo.nl
facebook.com/HEVObv
nl.linkedin.com/company/hevo
nl.pinterest.com/HEVObv
youtube.com/user/HEVObv

UITDAGING / 10

De uitdaging: een toekomstbestendig schoolgebouw creëren door een gemeentelijk monument te renoveren en te combineren met een nieuwe uitbreiding.

DE CIRKEL ROND / 18

De Zero Emission Buildings-richtlijn als norm komt in zicht. Gaat die te ver, of juist niet ver genoeg?

MIJN PLEK / 22

Bij Kindcentrum De Parel in Roosendaal zorgen een nieuw gebouw en onderwijsconcept voor verbinding.

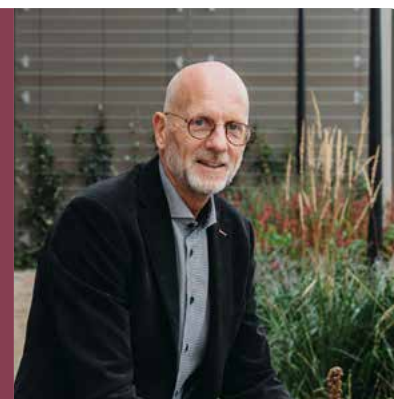
VANUIT HET NULPUNT / 31

Marjolein Bezemer over 'struikrovers' die de stad en alles wat leeft als ecosysteem behandelen.

VISIE / 4

De nieuwbouw van sociaal ontwikkelbedrijf Baanbrekers belichaamt het motto 'Zien werken doet werken' en voelt als thuis voor kwetsbare doelgroepen.

FEITEN EN CIJFERS / 8

Wat is nodig om ervoor te zorgen dat onderwijsgebouwen tegen 2050 energiezuinig en fossielvrij zijn?

MIJN MISSIE / 14

Willem Adriaanssen, partner bij HEVO, over zijn passie voor uitdagende maatschappelijke projecten.

DUURZAAM / 16

Sociaal ontwikkelbedrijf Probedrijven laat zien hoe duurzame en inclusieve huisvesting er in de praktijk uit kan zien.

INCLUSIEF ONDERWIJS / 24

Inclusief onderwijs vraagt om een andere manier van werken waarin iedere leerling de ruimte krijgt om mee te doen en zich te ontwikkelen.

EERSTE GRAADS / 27

Onze aanpak om Integrale Huisvestingsplannen succesvol te realiseren.

HORIZON / 28

Korte berichten en nieuwe opdrachten.

Nieuwbouw sociaal ontwikkelbedrijf
Baanbrekers Waalwijk

SAMEN THUIS ONDER ÉÉN DAK

AD VAN OUDHEUSDEN is directeur van mens- en ontwikkelbedrijf Baanbrekers, de uitvoeringsorganisatie voor sociale zaken en sociale werkgelegenheid van de gemeenten Heusden, Loon op Zand en Waalwijk. Namens deze gemeenten voert Baanbrekers onder andere de Participatiewet, Wet inburgering en Wet sociale werkvoorziening uit. De filosofie daarbij is om mensen zo regulier, passend en duurzaam mogelijk te laten deelnemen aan de arbeidsmarkt. Bij het werk-, leer- en ontwikkelbedrijf werken ruim 700 mensen. Ruim 300 daarvan zijn professionals die de cliënten van Baanbrekers ondersteunen in

hun werk of de toeleiding daarnaartoe. De overige werknemers hebben een SW-indicatie. Ze verrichten in het pand van Baanbrekers onder meer verpakkings- en assemblagewerk of werken extern in de groenvoorziening of schoonmaak. Baanbrekers detacheeert ook medewerkers op individuele of groepsbasis bij bedrijven. Verder zijn in het pand een naaiatelier, kringloopwinkel, kantoorgedeelte, bedrijfsrestaurant, productieruimten en een magazijn aanwezig. Vóór de nieuwbouw werkte Baanbrekers in vier afzonderlijke gebouwen op een eigen terrein van ongeveer 38.000 m².

In het voorjaar van 2025 verhuisde Baanbrekers - het voor regio De Langstraat (Midden-Brabant) werkende mens-ontwikkelbedrijf - op het eigen terrein in Waalwijk naar een nieuw pand. Door de nieuwbouw kon Baanbrekers afrekenen met de verouderde werkomstandigheden in de voormalige panden, en verder werken aan de gewenste integratie van de verschillende onderdelen van het bedrijf. Bij de opzet van het nieuwe pand staat het motto 'Zien werken doet werken' voorop. Het gebouw is opgebouwd langs twee grote centrale gangen en in hoge mate transparant. De inrichting is warm, met veel aandacht voor de akoestiek om voor de kwetsbare doelgroepen een prikkelarme omgeving te creëren. Directeur Ad van Oudheusden noemt de nieuwbouw, waarvoor HEVO onder meer het project- en contractmanagement verzorgde, 'echt goed gelukt'. 'Er staat nu een heel mooi gebouw waar we trots op zijn, en waarin iedereen zich vanaf dag een thuis voelt.'

Emmertjes water

'De aanleiding voor de nieuwbouw is tweeledig. Wij werkten voorheen in vier afzonderlijke gebouwen. Vooral onze productiegebouwen waren echt op. Ze waren vijftig jaar oud en als het regende, stonden er letterlijk op verschillende plaatsen in de gebouwen emmertjes omdat het dak lekte. Richting de winter zaten mensen al met jassen aan, sjaals om en mutsen op te werken. Dat was niet meer van deze tijd, reden om de realisatie van nieuwbouw aan te kaarten bij het bestuur. Tweede aanleiding was dat het werken in vier gebouwen onhandig bleek. Baanbrekers is een fusieorganisatie die op 1 januari 2013 is ontstaan uit de intergemeentelijke sociale dienst en de vroegere sociale werkvoorziening van de gemeenten Heusden, Loon op Zand en Waalwijk. Als je probeert één organisatie te worden, maar je hebt nog vier verschillende gebouwen, dan houden die gebouwen en de mensen die daarin

werken hun eigen cultuur. Nu we in één gebouw zitten, wordt dat snel anders. Hier hebben we alles onder één dak. In de beginperiode dat we hier werkten, hoorde ik medewerkers zeggen dat het leek alsof ze er een heleboel nieuwe collega's bij hadden gekregen. Toch waren ze al jarenlang collega's, ze kwamen elkaar alleen nooit tegen.'

Welke visie zit er achter dit gebouw?

'Naast het bevorderen van één bedrijfscultuur en het verbeteren van de werkomstandigheden voor onze medewerkers, hadden wij van het bestuur de nadrukkelijke opdracht meegekregen een sober en doelmatig gebouw neer te zetten. We hebben daaraan toegevoegd dat het gebouw ook transparant moet zijn. Onze branche staat onder druk. Daarom willen wij graag laten zien wat we allemaal doen en wat onze mensen allemaal kunnen. Dat wij bijvoorbeeld niet alleen bijstandsuitkeringen verstrekken, maar

“

Van lekkende daken naar een energieneutraal thuis; één gebouw, één cultuur.

ook ondersteuning bieden aan een grote groep mensen die het vanwege hun lichamelijke of geestelijke gesteldheid qua werk tijdelijk of structureel niet zelf kunnen. In dit gebouw is dat veel zichtbaarder dan in onze oude panden.’

Waarom een transparant gebouw?

‘Het gebouw heeft een compacte modulaire opbouw waarin je snel je weg vindt. Zowel op de begane grond als op de eerste verdieping loopt van oost naar west een brede gang die het gebouw min of meer doormidden snijdt. Aan de ene kant liggen de productieruimten en het magazijn, aan de andere kant de publieks-functie, met de spreekkamers en de kringloop-winkel, het kantoorgedeelte en het bedrijfs-restaurant. Die opzet is voor iedereen hartstikke duidelijk. Je kijkt nu nagenoeg overal door het gebouw heen. Overigens moesten veel mede-werkers wel wennen aan die zichtbaarheid. Zeker de mensen uit onze doelgroep vonden het spannend. Door hen te begeleiden en goed uit te leggen waarom we hiervoor hebben gekozen, is iedereen er snel aan gewend. De transparante opzet draagt er ook aan bij dat we nu inderdaad veel meer één bedrijf zijn geworden. Je ziet en ontmoet elkaar veel sneller. We hebben ook een gezamenlijk bedrijfsrestaurant waar iedereen samenkomt en met elkaar in contact komt.’

Akoestiek

‘Op akoestisch gebied hebben we hogere eisen gesteld dan normaal. Zeker onze medewerkers in de productieruimten zijn gebaat bij een prikkelarme omgeving. Ons doel was om voor iedereen aangename werkomstandigheden te creëren. Daar zijn op verschillende plekken in het gebouw extra voorzieningen voor getroffen. In ons kantoorgedeelte zijn we overgestapt naar

een modern werkconcept met open werkruimten. Omdat medewerkers bang waren voor geluids-overlast, hebben we tussen bureaus schermen laten plaatsen. Op verschillende plekken geven zij nu aan dat die schermen wel weg kunnen. Dat geeft aan dat de akoestiek in orde is. En dat daarvoor op veel plaatsen ook extra wandbekleding is aangebracht, heeft de inrichting fraaier en warmer gemaakt.’

Hoe scoort dit gebouw qua duurzaamheid?

‘Het pand is energieneutraal door de optimale isolatie, compacte opzet en vele zonnepanelen. Waar mogelijk zijn groene daken en gevels toegepast. Van de netcongestie hebben we in beginsel geen last. Het nieuwe pand staat op de plek van één van de vier oude gebouwen, dat gesloopt is. We konden dus gebruik maken van de bestaande elektriciteitsaansluiting. Omdat het gebouw volledig op elektriciteit draait, hebben we wel onze transformatorcapaciteit fors moeten uitbreiden. Die is nu groter dan ons gecontracteerd vermogen. Het wordt de komende winter wel spannend of we door het verwarmen op piekuren niet méér elektriciteit nodig hebben dan we mogen afnemen. Qua duurzaamheid is verder nog relevant dat dit gebouw door de modulaire en demontabele opzet flexibel is in het gebruik. Het kan eenvoudig worden aangepast aan nieuwe functies of gebruikers.’

En hoe scoort het exploitatietechnisch?

‘Om daar iets over te kunnen zeggen, moeten we dit pand eerst een jaar in gebruik hebben. Door het grotere aantal installaties zal het energie-verbruik hoger zijn dan in de oude situatie. Al staat daar natuurlijk wel een veel aangener werkklimaat tegenover. Ik ben er bovendien van

“

*Transparantie, duurzaamheid
en saamhorigheid onder
één dak.*

overtuigd dat de exploitatiekosten zouden exploderen als we in de oude gebouwen waren blijven zitten. Je mag er immers van uitgaan dat gas steeds duurder wordt.’

Het gebouw is sinds 10 juni in gebruik. Bevalt het?

‘Meer dan zelfs. Iedereen ervaart het als een thuis. Ook mensen die hier op bezoek komen, zeggen dat het gebouw een warme en knusse uitstraling heeft. Ik kan me nog herinneren dat ik de eerste dagen door het gebouw liep en aan de mensen uit onze doelgroep in de productie-ruimten vroeg of het beviel. Ze misten onder meer de klok en konden niet meer zelf de radiozender kiezen. Als dat het ergste is, vind ik dat we het goed hebben gedaan. Natuurlijk zijn

er altijd dingen die sommige mensen niet bevallen. Daarom hebben we een periode van honderd dagen ingelast van niet klagen en niet vragen. Dat hebben we verlengd omdat in november de kringloopwinkel in het pand is getrokken. Eind 2025 gaan we aan de hand van alle geluiden van onze medewerkers inventariseren wat er nog kan worden verbeterd. Overigens hebben zij tijdens de inrichting van het gebouw veel inspraak gehad, onder meer in de keuze van het meubilair. Daardoor is het echt een gebouw geworden van ons allemaal.’

Waarom HEVO?

‘Een nieuw gebouw neerzetten is niet onze *core business*. Daar heb je iemand voor nodig die je daarin professioneel en deskundig begeleidt. Ik had ervaring met HEVO bij een vorige werkgever en dat was mij heel goed bevallen. HEVO heeft ons vanaf het begin goed begeleid in dit proces, zonder dat wij ooit het gevoel hebben gehad dat we niet in de *lead* waren. We zijn van begin tot eind goed ontzorgd. Dat is nodig omdat je met zo’n nieuwbouwproject in een totaal andere wereld terecht komt. We hebben met alle partijen een mooie klus geklaard. Met als resultaat een heel mooi gebouw waar we trots op zijn.’

Meer weten?

Vraag Mark Peters
E mark.peters@hevo.nl
M +31 (0)6 22 47 42 20

REACTIE HEVO

Het succes van dit prachtige project is het resultaat van een intensieve samenwerking met directeur Ad van Oudheusden, het bestuur en de interne specialisten van Baanbrekers. In de haalbaarheids- en besluitvormingsfase, waarin drie gemeenteraden hun akkoord moesten geven en budget moesten vrijmaken, moest continu met elkaar geschakeld worden. Bij projecten waar meerdere gemeenten, belangen en besluitvormingslagen samen-komen, gaat het niet alleen om de inhoud, maar ook om politiek-bestuurlijke gevoelig-heden, strategische keuzes en het proces om de gemeenten volledig mee te nemen in een bepalende rol. Gezamenlijk optrekken en het bieden van overzicht op basis van feiten, inzicht in mogelijke keuzes en consequenties, helpt om tot gedragen besluitvorming te komen.

HEVO begeleidde het volledige traject, van eerste idee tot realisatie. In de eerste fase werd, op basis van verschillende scenario’s, gekozen voor nieuwbouw op de huidige locatie. Vervolgens vertaalde HEVO de ambitie naar concrete kaders; een modulair, circulair en duurzaam gebouw.

Tijdens het vervolgtraject nam HEVO de rol van project- en contractmanager op zich. Van het selecteren van de architect en uitvoerende partijen tot risicobeheersing, aanbesteding en kwaliteitsborging; HEVO hield regie over het hele proces. Door regelmatig werksessies te organiseren met het management, gebruikersgroepen en stakeholders, bleef het ontwerp steeds in lijn met het strategisch huisvestingsplan en de organisatievisie.

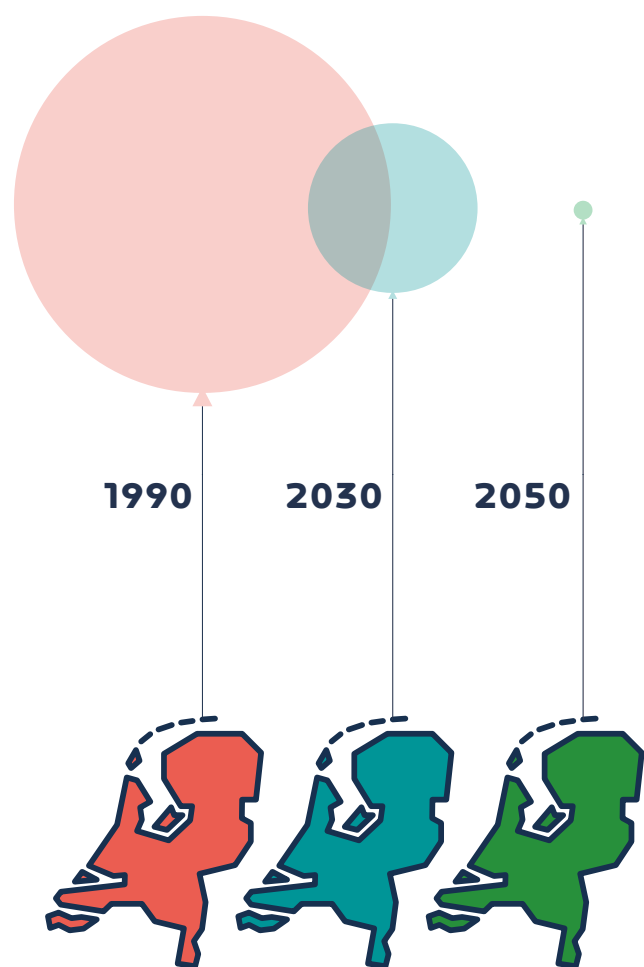
Het nieuwe gebouw is ontworpen met de nadruk op ontmoeting, flexibel werken en een gezond binnenklimaat. Het is toekomst-bestendig en efficiënt, en alle onderdelen van de organisatie zijn op een logische en samenhangende manier samengebracht. Zo ondersteunt het gebouw de gewenste organisatiecultuur en stimuleert het participatie, samenwerking en verbinding binnen de hele organisatie.

Het doorlopen proces weerspiegelt de ambities van HEVO:

- Aandacht voor de doelgroep, zodat medewerkers zich thuis voelen en werkgeluk ervaren.
- Oog voor de politiek-bestuurlijke situatie.
- Effectieve samenwerking met opdrachtgever en ontwerp- en bouwpartners, zodat iedereen trots is op het resultaat.

KUNNEN ONDERWIJSGEBOUWEN DE KLIMAATDOELEN VAN 2050 HALEN?

NEDERLANDSE KLIMAATDOELEN

Het landelijke streefdoel is om in 2050 klimaatneutraal te zijn, met 95% lagere uitstoot van broeikasgassen ten opzichte van 1990. Om deze doelen te halen scherpste de Rijksoverheid in 2022 het tussendoel voor 2030 aan tot 55% emissiereductie ten opzichte van 1990. Om tot een benaderbare berekening te komen is dit vertaald naar een reductie van 37% in 2030 ten opzichte van 2018.

Het streven van de Rijksoverheid is dat alle utiliteitsgebouwen in 2050 volledig energiezuinig en fossielvrij zijn. Dat betekent dat ook de mbo's, hogescholen en universiteiten de komende jaren de reeds ingezette lijn in verduurzaming van hun vastgoed zullen doorzetten. De uitdaging ligt in het vertalen van deze landelijke ambitie naar de praktijk. Welk tempo en welke maatregelen zijn er nodig? En wat is het effect op de CO₂-uitstoot? HEVO heeft dit inzichtelijk gemaakt met een herijking van de sectorale routekaarten. We zetten de belangrijkste feiten en cijfers op een rij.

HERIJKING SECTORALE ROUTEKAARTEN

Onderwijsinstellingen zoeken naar manieren om duurzaamheidsinvesteringen te integreren in hun huisvestings- en exploitatieplannen. In opdracht van de MBO Raad, de Vereniging Hogescholen en de Universiteiten van Nederland heeft HEVO daartoe de sectorale routekaarten herijkt. Deze vormen de basis voor een strategische, integrale aanpak om gebouwen stap voor stap toekomstbestendig te maken en zo bij te dragen aan de nationale klimaatdoelen.

De drie sectoren blijven zich onverminderd inzetten voor de transitie naar een toekomstbestendig, fossielvrij en energiezuinig gebouwenbestand in 2050. Wél zijn er knelpunten zoals de beschikbaarheid van voldoende financiële middelen, netcongestie en regelmatig veranderende wetgeving.

DE UITGANGSSITUATIE

Actieve gebouwenvoorraad (eigendom en huur) 2023

MBO'S

631

GEBOUWEN

4.085.019 M²

HOGESCHOLEN

226

GEBOUWEN

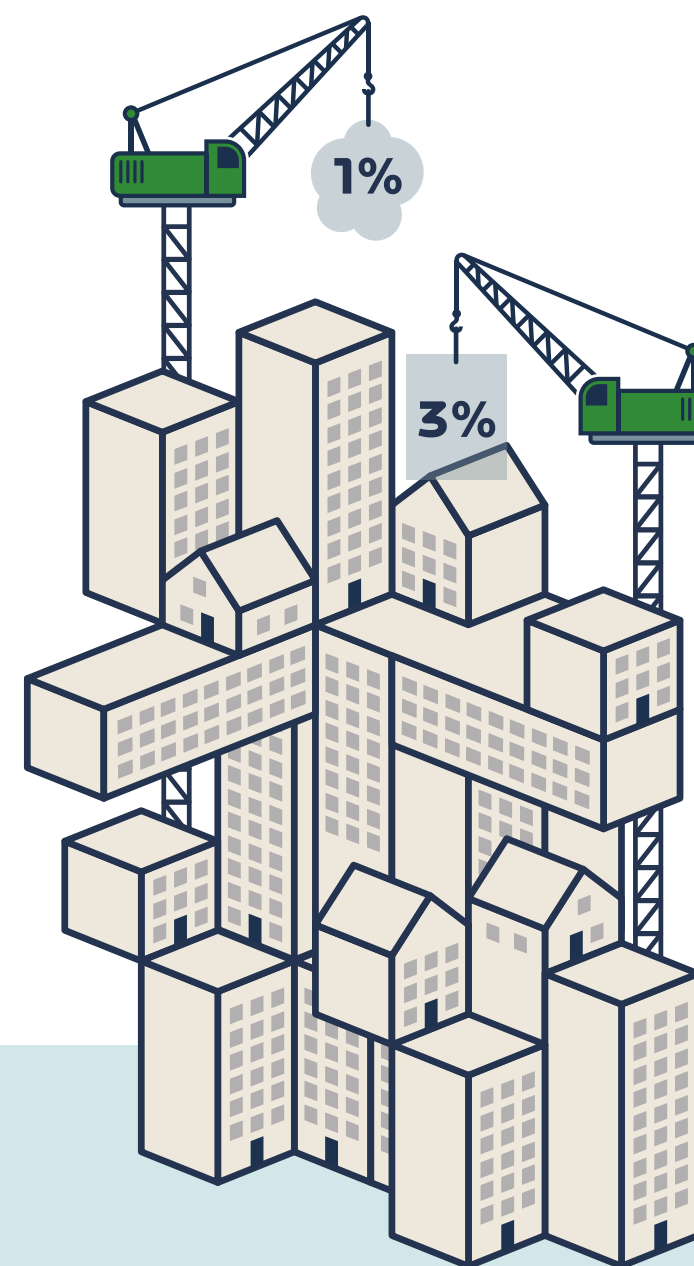
2.481.523 M²

UNIVERSITEITEN

522

GEBOUWEN

4.349.583 M²

BENODIGDE MAATREGELEN

Om de klimaatdoelen te behalen zijn de volgende jaarlijkse maatregelen nodig:

- **1%** van de voorraad vernieuwen conform Zero Emission Building-eisen.
- **3%** van de voorraad renoveren conform de renovatiestandaard.

BEOOGD RESULTAAT

Op basis van deze maatregelen verwachten we de volgende CO₂-reductie in 2050 ten opzichte van 2023:

Mbo: 39,9 kWh/m² bvo | Hogescholen: 49,9 kWh/m² bvo | Universiteiten: 89,2 kWh/m² bvo*

Mbo: 4,9 m³/m² bvo | Hogescholen: 4,4 m³/m² bvo | Universiteiten: 4,7 m³/m² bvo*

Mbo: 0,03 GJ/m² bvo | Hogescholen: 0,06 GJ/m² bvo | Universiteiten: 0,08 GJ/m² bvo*

Gemiddeld gebouwgebonden verbruik elektra**, gas en stadswarmte over de totale voorraad.

* De universitaire gebouwenvoorraad is zeer divers en energie-intensief. Dit wordt voornamelijk verklaard door de aanwezigheid van specialistische onderzoeksfaciliteiten, laboratoria, kassen en datacenters, alsmede door de ondersteunende functies (warmte-/krachtcentrales, pompgebouwen etc.)

** Betreft bruto elektraverbruik

Meer weten?

Vraag Roxanne America
E roxanne.america@hevo.nl
M +31 (0)6 13 61 71 14

CHRISTELIJK LYCEUM ZEIST LEGT COMPLEXE PUZZEL VAN RENOVATIE EN VERNIEUWBOUW

De uitdaging: maak één toekomstbestendig schoolgebouw van een te renoveren gemeentelijk monument en twee later toegevoegde gebouwdelen.

Van links naar rechts: Dick Platenkamp, Hielke Wijnia en Winifred van den Bosch.

Na een voorbereiding van zo'n tien jaar, zette het Christelijk Lyceum Zeist afgelopen zomer een belangrijke stap op weg naar een toekomstbestendig schoolgebouw. Toen werd het tweede van de vernieuwde gebouwdelen uit de tachtiger en negentiger jaren in gebruik genomen. Stap 2 volgt in 2026, als de renovatie van het oorspronkelijke monumentale schoolgebouw uit 1922 wordt afgerond. De combinatie van vernieuwbouw en renovatie stelde de school voor grote uitdagingen die regelmatig om lastige keuzes vroegen. Niet alleen vanwege de budgettaire beperkingen, ook door de lange looptijd van het project. Niet zelden bleken bedachte oplossingen in de praktijk achterhaald, omdat door de vertraging de marktprijzen intussen verder waren opgelopen. Met hulp van HEVO lukte het toch om de puzzel te leggen.

Het Christelijk Lyceum Zeist kent een rijke geschiedenis als een van de oudste christelijke scholen in Nederland. Het bestond lange tijd uit één, inmiddels tot gemeentelijk monument uitgeroepen, gebouw voor zo'n 600 leerlingen. Vanwege de groei van de school, tot op het hoogtepunt zo'n 1.500 leerlingen, werden in de tachtiger en negentiger jaren direct achter het bestaande gebouw twee nieuwe gebouwen toegevoegd. Ruim tien jaar geleden vond de school dat dit geheel niet meer goed functioneerde, vertelt Dick Platenkamp. Hij was destijds schoolleider en lid van de bouwcommissie, waarvan hij ten behoeve van de continuïteit ook na zijn pensionering deel is blijven uitmaken. 'De plattegrond van het gebouw had een U-vorm. Leerlingen waren lang onderweg van het ene naar het andere lokaal. Dat leidde continu tot opstoppen en dus onrust. Verder waren veel lokalen verouderd. Ze voldeden niet aan de huidige wetgeving voor ventilatie en daglichttoetreding. Ook konden veel ruimten niet efficiënt worden gebruikt.'

Belasting

Het moest dus anders. Daarbij moest het monumentale schoolgebouw in stand blijven. En vanwege de budgettaire beperkingen was het niet mogelijk bij de twee latere gebouwdelen volledige sloop en nieuwbouw toe te passen. Net zo min was het mogelijk de school tijdelijk elders te huisvesten. De vernieuwbouw en de renovatie moesten dus plaatsvinden terwijl de school in gebruik was. 'Daarvoor worden tot op heden op het terrein noodlokalen ingezet', vertelt Hielke Wijnia, sinds 2024 rector van het lyceum. 'Voor onze organisatie en medewerkers, maar ook voor de leerlingen, was en is dat een grote belasting. Met die noodlokalen moeten leerlingen steeds van binnen naar buiten en weer terug. Je kunt je wel voorstellen hoe vervelend dat is met noodweer buiten.'

Opknippen

Vanwege de complexiteit nam de voorbereiding van de vernieuwing vele jaren in beslag. Er was sprake van een valse start omdat de eerste architect met veel te dure plannen kwam. 'We zijn toen helemaal opnieuw begonnen', aldus Dick Platenkamp. 'Architect Erik Wiersema heeft in het bestaand monument een grand café ontworpen met daarboven een aula, bibliotheek en studiezaal. Dit bracht nieuw perspectief. Vervolgens is HEVO aan boord gekomen en hebben we het project in onderdelen opgeknipt. Er kwam een nieuwe architect - Van Hoogevest Architecten - en later een aannemer voor de vernieuwbouw. Deze is in het bouwteam opgenomen ten behoeve van de renovatie. Oorspronkelijk waren de vernieuwbouw en de renovatie als één geheel aanbesteed. Dat bleek

“

Het helpt enorm als je wordt ondersteund door een professionele partij.

Hielke Wijnia

niet te werken; veel aannemers waren huiverig voor de renovatie en alles wat je in een oud gebouw kunt tegenkomen.'

De gemeente werkte tijdens het hele project uitstekend mee en zag in dat ventilatie en verduurzaming van het monument nodig waren voor het behoud ervan. Hiervoor kon op twee momenten subsidie worden aangevraagd. 'Gevolg daarvan was wel dat de plannen moesten worden aangepast. Dat leverde vertraging op, en alleen dat al zorgde weer voor hogere prijzen', aldus Dick Platenkamp. 'Dat we dit hebben volgehouden, komt vooral omdat we er steeds zakelijk mee om bleven gaan. Het bleef gewoon werk, niet iets om heel emotioneel over te doen.' 'Ook de inschakeling van HEVO heeft hierbij zeer geholpen', voegt Hielke Wijnia toe. 'Het helpt enorm als je wordt ondersteund door een professionele partij, die hier bovendien jarenlang met hetzelfde team is blijven werken.'

Meer weten?

Vraag Winifred van den Bosch
E winifred.bosch@hevo.nl
M +31 (0)6 12 11 67 28

Karakter

Nu de vernieuwbouw in 2025 is afgerond, is er alle reden tot tevredenheid. Dick Platenkamp en Hielke Wijnia hebben al ervaren dat er in het gebouw veel meer rust is. In het nieuwe gedeelte is er een tribunetrap gekomen als hart van het gebouw. Er zijn enkele lokalen bijgekomen en de bestaande zijn gemoderniseerd. Tevens zijn er aparte ruimten gekomen waar leerlingen zich in

tussenuren kunnen terugtrekken om huiswerk te maken. 'Bovenal zijn we blij dat het karakter van onze school in stand is gebleven', concludeert Hielke Wijnia. 'We werken als school vanuit een sterke traditie aan toekomstbestendig onderwijs. Dit gebouw onderstreept dat door de combinatie van een prachtig monumentaal pand met een moderne, transparante vernieuwbouw.'

Willem Adriaanssen en zijn passie voor uitdagende maatschappelijke projecten

COMPLEXITEIT ALS UITDAGING EN KANS

HEVO staat bekend als een organisatie die ambities en strategische doelen waarmaakt voor dé beste huisvesting voor werken, leren, wonen en zorgen. Aan de basis hiervan liggen passie en maatschappelijke betrokkenheid. Mensen werken bij HEVO omdat ze met hart en ziel willen bijdragen aan het realiseren van maatschappelijke waarde. Ze doen dat elk vanuit een persoonlijke motivatie. In deze rubriek vertellen ze waarom en hoe ze invulling geven aan hun missie en die van HEVO. Dit keer is het de beurt aan Willem Adriaanssen, partner, procesmanager en adviseur.

Waar komt dat hart vandaan?

‘Complexe en maatschappelijk belangrijke projecten spreken mij het meest aan. Het zijn projecten waarin niets vanzelfsprekend is, alles met elkaar verbonden is en je voortdurend keuzes moet maken. Elke beslissing heeft invloed op andere onderdelen en/of stakeholders, en er is altijd sprake van onduidelikheden en onzekerheden. Juist dat maakt het uitdagend én interessant; zulke projecten vragen om goed nadenken, kennis en creativiteit combineren en samenwerken op een manier die je bij eenvoudige projecten niet tegenkomt.’

Wat betekent complexiteit voor jou, en hoe navigeer je het?

‘Complexiteit betekent voor mij niet chaos, maar een rijk veld van interacties. Denk aan een groot bouw- of renovatieproject zoals een onderwijs- of sportaccommodatie of aan de vernieuwing van een campus, sociaal werk- en ontwikkelbedrijf of gemeentehuis. Deze projecten bestaan uit veel met elkaar verbonden onderdelen die elkaar beïnvloeden. Daarbij zijn er altijd onzekerheden die je van tevoren niet volledig kunt inschatten, verschillende betrokkenen die goed meegenomen moeten worden en afhankelijkheden die voortdurend in de gaten gehouden en afgestemd moeten worden. Wat zulke projecten bijzonder maakt, is het maatschappelijk of strategisch belang. Je werkt niet alleen voor een opdrachtgever of organisatie, maar voor de samenleving, voor de mensen die dagelijks in die gebouwen leven, werken of leren. Dat geeft mijn werk inhoud en betekenis. Tegelijkertijd brengt dit een enorme verantwoordelijkheid met zich mee; één verkeerde inschatting kan leiden tot vertraging, hogere kosten of gemiste kansen op het gebied van duurzaamheid en/of gebruiksgemak.

Geen vraag te ingewikkeld,
geen brug te ver.

Voor mij gaat complexiteit hand in hand met innovatie. Complexe projecten vragen vaak om oplossingen die nog niet eerder zijn toegepast, om denken buiten de gebaande paden. Ik word enthousiast van vernieuwende vragen, van scenario's die ons uitdagen om te experimenteren, samen te onderzoeken en te ontwerpen wat mogelijk is. Dit vraagt niet alleen vakinhoudelijke expertise, maar ook intrinsieke motivatie om te begrijpen wat gebruikers, opdrachtgevers en de omgeving nodig hebben.’

Waar haal je voldoening uit?

‘De kunst is om in dat web van interacties en onzekerheden toch richting te geven. Het is essentieel om heldere doelen te definiëren, het proces te structureren en de afhankelijkheden in kaart te brengen. Maar minstens zo belangrijk is het vermogen om flexibel te blijven, om te leren van tussentijdse inzichten en om samen met betrokkenen te blijven zoeken naar de meest passende oplossingen. Voor mij ligt de voldoening precies hierin; wanneer een complex project, ondanks de vele onzekerheden en uitdagingen, uitmondt in een gebouw dat functioneel, duurzaam en gezond is, voel ik dat mijn werk écht verschil maakt. Wat mij elke dag drijft is de combinatie van inhoudelijke scherpte, creatieve oplossingen en maatschappelijke impact.

Complexiteit betekent voor mij
niet chaos, maar een rijk veld
van interacties.

Complexe projecten zijn intens, soms frustrerend, maar altijd inspirerend. Ze vragen het uiterste van iedereen die erbij betrokken is, maar ze bieden ook de kans om de gebouwde omgeving fundamenteel te verbeteren en te transformeren. En dat, precies dat, is waarom ik met zoveel passie en intrinsieke motivatie mijn werk doe.’

Meer weten?

Vraag Willem Adriaanssen
E willem.adriaanssen@hevo.nl
M +31 (0)6 22 47 50 49

BLAUWDRUK VOOR DUURZAME EN INCLUSIEVE HUISVESTING

Samen met sociaal ontwikkelbedrijf Probedrijven werkte HEVO aan de realisatie van een gebouw waarin duurzaamheid en inclusiviteit op indrukwekkende wijze samenkomen. Het eindresultaat is een nieuwbouw die energieneutraal, circulair én sociaal is. Dit is een inspirerend voorbeeld van hoe publieke organisaties met de verduurzaming van hun vastgoed maatschappelijke impact kunnen realiseren.

Gedreven door ambitie

Probedrijven, actief in de regio Den Helder, Schagen en Hollands Kroon, biedt werk aan mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. De huisvesting voldeed niet langer aan de ambities op het gebied van duurzaamheid, capaciteit en bereikbaarheid. Er werd besloten de bestaande huisvesting in Schagen te handhaven, maar vanwege het grote aantal medewerkers uit Den Helder te kiezen voor een tweede vestiging. Zo reisden bijvoorbeeld tientallen medewerkers dagelijks met collectief vervoer van Den Helder naar Schagen; een inefficiënte en belastende situatie. De oplossing werd gevonden in een tweede, volwaardige locatie in Den Helder. HEVO was betrokken vanaf het opstellen van het Programma van Eisen tot en met de oplevering. De gekozen aanpak, een Design & Build-aanbesteding op basis van UAV-GC, bood ruimte voor innovatie, duurzaamheid en flexibiliteit zonder concessies te doen aan de prijs of kwaliteit.

Groei en energie

Het nieuwe pand aan de Pastoor Koopmanweg biedt ruimte aan circa 150 medewerkers, maar is méér dan alleen een werkplek. Het is een plek waar mensen zich welkom voelen, kunnen groeien en bijdragen aan een duurzame samenleving. Het gebouw huisvest onder andere de activiteiten van Probezorgt, Proschoon en Progroeën & Milieu. Kantoren, magazijnen en trainingsfaciliteiten zijn geïntegreerd tot één multifunctioneel geheel.

De nieuwbouw kent een hybride houtconstructie, en is letterlijk groen dankzij de toepassing van begroeiing in de gevels en in het interieur. Daarnaast is het gebouw volledig energie- en CO₂-neutraal; dankzij hoogwaardige isolatie, een slim ontwerp en een groot aantal zonnepanelen wekt het gebouw evenveel energie op als het verbruikt. Daarmee voldoet het aan de hoogste duurzaamheidsnormen zonder dat dit leidt tot hogere structurele lasten. Sterker nog: het project laat zien dat investeren in duurzame huisvesting niet duurder hoeft te zijn dan het alternatief.

Omarming van kernwaarden

Wat dit project bijzonder maakt is de manier waarop de kernwaarden van Probedrijven, inclusie en circulariteit, tot leven komen binnen het ontwerp en de bouw. Zoals in de keuze voor *drystacking*, een innovatieve bouwmethode waarbij bakstenen zonder cement worden gestapeld. Dit verlaagt de CO₂-uitstoot aanzienlijk, maar maakt het ook mogelijk om materialen later eenvoudig te hergebruiken. Circulair dus, maar ook inclusief. Want vijf medewerkers van Probedrijven volgden een *drystacking*-opleiding, en konden zo meebouwen aan hun eigen werkomgeving. Dit vergrootte niet alleen de betrokkenheid, maar droeg ook bij aan hun ontwikkeling en trots. Het gebouw is daarmee écht van henzelf.

Waardevolle inzichten

Tot slot levert dit project interessante lessen op voor bestuurders van publieke organisaties:

- **Integreer maatschappelijke doelen in het ontwerp.** Duurzaamheid en inclusie hoeven geen bijzaak te zijn, maar kunnen het fundament vormen van een huisvestingsproject.
- **Zorg voor vroegtijdige betrokkenheid van een deskundige partner.** HEVO begeleidde het proces van A tot Z, inclusief aanbesteding, contractmanagement en kwaliteitsborging.
- **Kies voor een integrale aanpak.** Door ontwerp, uitvoering en exploitatie slim te verbinden, ontstaat ruimte voor innovatie én beheersing van risico's.

De nieuwbouw van Probedrijven in Den Helder functioneert én inspireert. Het is een toonbeeld van hoe publieke organisaties hun vastgoedambities kunnen realiseren met oog voor mens, milieu en maatschappij.

Meer weten?

Vraag Willem Adriaanssen
E willem.adriaanssen@hevo.nl
M +31 (0)6 22 47 50 49

ZERO EMISSION BUILDINGS

Vanaf 2030 moeten alle nieuwe gebouwen in de Europese Unie voldoen aan de richtlijn van de 'Zero Emission Buildings' (ZEB). Vanaf 2028 geldt dit al voor alle overheidsgebouwen. ZEB wil zeggen dat een gebouw tijdens de gebruiksfase geen enkele CO₂ meer mag uitstoten. De energievraag voor verwarming, koeling, ventilatie, verlichting en warmwatervoorziening moet volledig worden gedekt door hernieuwbare energie die ter plaatse of in de nabijheid wordt opgewekt. De vraag is of met de introductie van deze richtlijn de eisen voor nieuwe gebouwen niet te ver worden opgevoerd. Of gaat de richtlijn juist niet ver genoeg? We legden vier experts vier stellingen voor.

Hogere investeringen?

ZEB is een eisenverzwaring ten opzichte van de richtlijn dat gebouwen (bijna) energieneutraal (BENG) moeten zijn. Het kan niet anders dan dat de aanvangsinvesteringen in gebouwen hierdoor hoger worden. Dit kan een te hoge drempel vormen om te investeren in nieuwbouw. En dat kan de verduurzaming van de hele voorraad vertragen.

Van den Dobbelsteen: 'Ik denk niet dat de ZEB-richtlijn tot veel hogere investeringen leidt dan BENG. Misschien gaan die vijf tot tien procent omhoog. Veel bouwers kennen het kunstje al om een energieneutraal gebouw neer te zetten. Iets anders is hoe je dit definieert. Een gebouw kan over een jaar energieneutraal zijn als het in de zomer veel meer energie opwekt dan het verbruikt, en in de winter omgekeerd. Om die pieken te kunnen afvlakken, zul je wel meer moeten investeren in het gebouwontwerp.'

Hensen: 'Een eisenverzwaring heeft altijd consequenties voor de kosten, maar dat mag geen reden zijn om het dan maar te laten. Als we willen dat onze kinderen en kleinkinderen beter voorbereid zijn op de klimaatverandering, dan moeten we deze stappen zetten. Die nieuwe gebouwen staan er ook nog heel lang. Dus van die hogere investeringen heb je ook lang profijt.'

De Jonge: 'Mijn expertise ligt in de herbestemming van gebouwen en niet in nieuwbouw. Maar in het algemeen geldt dat hier de kost voor de baat uitgaat. Op lange termijn is die extra investering zeer verstandig. Probleem is vaak wel dat de opbrengsten daarvan ten goede komen aan de gebruikers, en niet aan de ontwikkelaar die het gebouw heeft neergezet.'

Oddens: 'Veel zal afhangen van hoe straks wordt berekend of een gebouw voldoet aan de ZEB-richtlijn. Het ziet ernaar uit dat hiervoor de NTA 8800-methodiek wordt gebruikt. Dat is een starre methodiek die stuurt op een theoretisch en gestandaardiseerd gebruik. Hierdoor zal de aanvangsinvestering inderdaad hoger zijn. Het zou passender zijn om een ZEB prestatiegericht uit te vragen, waarbij gestuurd wordt op het werkelijk energiegebruik en je marktpartijen uitdaagt om met innovaties aan de gevraagde prestatie te voldoen.'

Netcongestie

Een Zero Emission Building draait volledig op elektriciteit. Gezien de huidige netcongestie is invoering in 2028/2030 onhaalbaar.

Hensen: 'Ik ben daar niet zo pessimistisch over. De nieuw te bouwen gebouwen maken maar een heel klein deel uit van de totale voorraad. De netverzwaring voor de bestaande voorraad is een veel grotere opgave. Bovendien verwacht ik dat de opslagcapaciteit voor opgewekte energie zich de komende jaren snel zal ontwikkelen.'

De Jonge: 'Ik ben een groot voorstander van het herbestemmen van bestaande gebouwen, ook om de druk op de nieuwbouwopgave te verlichten. Een aanzienlijk deel van de huidige woningbehoefte kan bijvoorbeeld worden opgelost in leegstaand vastgoed. Anders dan bij nieuwbouw, heb je bij herbestemming veel minder last van beperkende factoren, zoals bijvoorbeeld stikstofregels, netcongestie en lange wachttijden voor aansluitingen. Bij herbestemming is die impact kleiner, omdat een bestaand gebouw vaak al een netaansluiting heeft, ook al is die soms niet zwaar genoeg.'

Oddens: 'Als een ZEB met zware installaties in de zomer veel energie opwekt en in de winter veel verbruikt, wordt dat een probleem. Er is echter veel te winnen door goede afspraken te maken met netbeheerders. Het net raakt

voornamelijk overbelast op piekmomenten. Zowel de gebruikers als de energieleverancier zouden water bij de wijn moeten doen. De gebruiker zal minder energie moeten afnemen op de piekmomenten. De energieleverancier moet ervoor openstaan dat er dan buiten de piek wel meer energie wordt afgenomen.'

Van den Dobbelsteen: 'Deze stelling klopt als gebouwen inderdaad volgens het huidige patroon blijven functioneren, met een overproductie van energie in de zomer en een tekort in de winter. Daarom moeten we toe naar wat ik energie-platte gebouwen noem, waarbij de energievraag niet of maar weinig verschilt per seizoen. Dan nog blijft netverzwaring onontkoombaar, en zal er op centraal niveau meer moeten worden geïnvesteerd in opslagcapaciteit.'

“

Om die pieken te kunnen afvlakken, zul je wel meer moeten investeren in het gebouwontwerp.

Andy van den Dobbelsteen

Juist aan de voorkant kun je met het materiaalgebruik veel duurzamere gebouwen neerzetten.

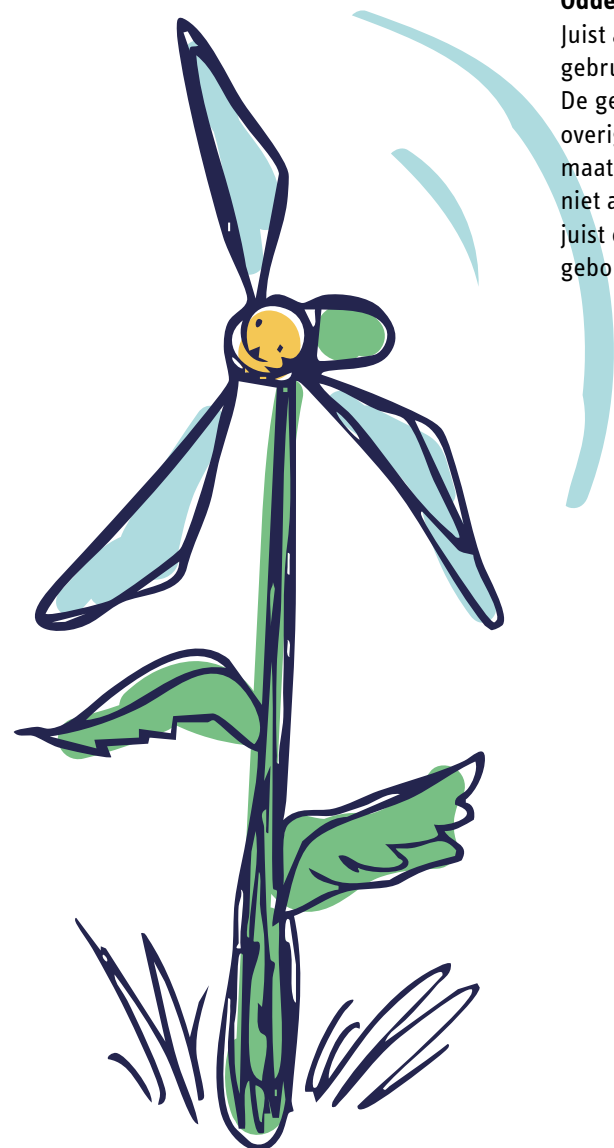
Roderik Oddens

Uitstoot in bouwfase

De richtlijn ZEB gaat alleen over de gebruiksfase van een nieuw gebouw, en zegt niks over de CO₂-emissies gedurende de bouwfase (bouwmaterialen en transport daarvan). Wel komt er vanaf 2028 c.q. 2030 een Europese verplichting om de totale CO₂-uitstoot van een nieuw gebouw gedurende de hele levenscyclus (van productie tot en met sloop) te berekenen. Deze WLC-richtlijn (Whole Life Carbon) vervangt de MPG (MilieuPrestatie Gebouwen). Het is een gemiste kans dat het voor de totale uitstoot vooralsnog blijft bij een berekening, zonder grenswaarden.

De Jonge: 'Helemaal mee eens. Maar blijf niet jaren werken aan een perfecte rekenmethode hiervoor. Start direct en haal de bouw- en transportfase er dan zo snel mogelijk bij. Anders wordt het perfecte de vijand van het goede. Ik herhaal hier mijn pleidooi om naast nieuwbouw ook sterk in te zetten op herbestemming en hergebruik. In veel gevallen kun je dan gebruik maken van de bestaande draagconstructie, fundering en gevels. Omdat daarin nu nog vaak beton wordt toegepast, zou dat al enorm in de CO₂-uitstoot schelen.'

Oddens: 'Dat is inderdaad een gemiste kans. Juist aan de voorkant kun je met het materiaalgebruik veel duurzamere gebouwen neerzetten. De gemeente 's-Hertogenbosch hanteert overigens als uitgangspunt dat wij geen maatschappelijk vastgoed slopen. Tenzij het echt niet anders kan, kiezen we altijd voor renovatie, juist om daarmee de totale CO₂-uitstoot van onze gebouwen te verkleinen.'

Zeker voor circulariteit zou je wel aanvullende regels kunnen stellen.

Jan Hensen

Van den Dobbelsteen: 'Ook ik vind het een gemiste kans. Er is pas echt sprake van een emissieloos gebouw als ook de bouwmaterialen daarin worden meegenomen. Ik ben voorstander van een paspoortstelsel voor bouwmaterialen, met daarin informatie over de CO₂-uitstoot tijdens de productie en het transport. En daar kunnen best al eisen aan worden gekoppeld. Als je ziet hoeveel er nu al wordt gewerkt met circulaire en *biobased* materialen, kan de bouwwereld dat zeker aan.'

Hensen: 'Op zich klopt de stelling, maar we zijn nog lang niet zo ver om ook voor de productie van de bouwmaterialen en het verwerken en vervoeren daarvan grenswaarden in te voeren. We kennen de emissies van veel materialen nog niet. Ook het transport is lastig in beeld te krijgen; materialen kunnen overal vandaan komen. In het verlengde hiervan denk ik ook niet dat de overheid richtlijnen op dit gebied kan handhaven. En dan moet je die richtlijnen eigenlijk niet willen invoeren.'

Ik ben er niet bang voor dat de ZEB-richtlijn tot lelijke gebouwen gaat leiden.

Wessel de Jonge

Andere doelstellingen

Hoe voorkomen we dat de richtlijn ZEB ertoe leidt dat andere doelstellingen bij nieuwbouw – circulariteit, gezondheid, flexibiliteit, gebruiksgemak, esthetiek – minder aandacht krijgen?

Oddens: 'De gemeente 's-Hertogenbosch is hiervoor samen met het ministerie van VRO een leerlab gestart om een afwegingskader te maken waarin al deze zaken wel worden meegenomen. We praten daarin niet over duurzame, maar over toekomstbestendige gebouwen. Uitgangspunt is: houd het simpel en uitlegbaar. We moeten er in elk geval voor waken dat de regedruk niet verder wordt opgevoerd. Dat nu zoveel methodes en richtlijnen worden bedacht, gaat de verduurzaming niet helpen. Met starre methodieken sta je innovaties in de weg.'

Van den Dobbelsteen: 'Een aantal van deze doelstellingen worden al afgedekt in het Besluit bouwwerken leefomgeving. De ZEB-richtlijn heeft wel invloed op het ontwerp van gebouwen, zeker als je zou streven naar een continue beperking van de energievraag. Daar hoeft een gebouw echter niet lelijk van te worden. Mogelijk krijgen circulariteit en natuurinclusief bouwen wel minder aandacht. Maar de bouwwereld is daar toch al zodanig mee bezig dat die ontwikkeling wel door zal gaan.'

Hensen: 'Ik vind dit een reëel risico, dus daar ligt wel een rol voor de overheid. Zeker voor circulariteit zou je wel aanvullende regels kunnen stellen, ook omdat dit bijdraagt aan het terugdringen van emissies. En als het gaat om gebruiksgemak en esthetiek ga ik ervan uit dat opdrachtgevers, maar ook partijen als HEVO, daar bovenop zitten.'

De Jonge: 'Als je voor al deze zaken aanvullende richtlijnen zou stellen, heeft dat wel een nadeel. De geschiedenis leert dat nieuwe richtlijnen aanvankelijk goed werken. Na verloop van tijd werken ze echter belemmerend en staan ze innovatie in de weg. Ik ben er niet bang voor dat de ZEB-richtlijn tot lelijke gebouwen gaat leiden. Door de creativiteit van mijn vakgenoten zullen er altijd nieuwe oplossingen worden bedacht voor nieuwe omstandigheden.'

Andy van den Dobbelsteen is hoogleraar Klimaatontwerp en Duurzaamheid, en duurzaamheidscoördinator (tot eind 2025) aan TU Delft. Hij werd in 2023 uitgeroepen tot MVO Manager van het Jaar en schreef onder meer het studieboek Zero-energy design.

Jan Hensen is emeritus hoogleraar Gebouwprestatie aan de Technische Universiteit Eindhoven. Hij is tevens co-hoofdredacteur van de Journal of Building Performance Simulation. Ook is hij voorzitter van de Stichting ter Bevordering van Wetenschappelijk Onderwijs en Onderzoek Installatietechniek (WOI).

Wessel de Jonge is architect en grondlegger van WDJArchitecten in Rotterdam. Dit bureau is verantwoordelijk voor baanbrekende herbestemmingsprojecten, waaronder de herbestemming van Gevangenis Noordsingel tot wooncomplex en de revitalisatie van de Van Nellefabriek, beide in Rotterdam. Tot voor kort was hij hoogleraar Erfgoed & Ontwerp aan de TU Delft.

Roderik Oddens is vastgoedadviseur duurzaamheid bij de gemeente 's-Hertogenbosch. Samen met twee collega's ondersteunt hij de vastgoedafdeling bij de verduurzaming van het maatschappelijk vastgoed richting 2050. 's-Hertogenbosch heeft in een eerste verduurzamingsronde in 2016 al haar vastgoed op energielabel A gebracht, maar wil nu een stap verder zetten.

REACTIE HEVO

De Europese richtlijn voor ZEB is een grote stap, maar ook een logische vervolgstap in de transitie naar een volledig klimaatneutrale gebouwde omgeving. Als we willen dat onze gebouwen bijdragen aan een leefbare toekomst, moeten we nu de moed hebben om door te pakken.

Bij HEVO zien we ZEB niet als een verplichting, maar als een kans om de kwaliteit van gebouwen verder te verbeteren. Onze ervaring met (bijna) energieneutrale huisvesting laat zien dat veel bouwpartijen de kennis en middelen al in huis hebben. Op basis van de bestaande regelgeving rondom (bijna) energieneutraal waren de oplossingsrichtingen vaak een-dimensionaal; met ZEB gaat het verder en is het belangrijk om de ontwerpfasen slim te combineren op het vlak van bouwfysica, technische oplossingen en exploitatie om de doelstellingen te behalen.

De nieuwe eisen vragen om meer dan alleen technische aanpassingen. Ze vragen om een andere manier van denken over energie, ruimte en gebruik. Minder gericht op compenseren, meer op voorkomen. Door compact te ontwerpen, energieverliezen te beperken en hernieuw-

bare energie lokaal op te wekken, kan de energievraag drastisch omlaag.

Dat betekent ook dat de samenwerking tussen partijen belangrijker wordt. Netcongestie en seizoensverschillen in opwekking dwingen ons om eerder in het proces na te denken over energieopslag, slimme netten en adaptieve systemen. Die integrale benadering hoort bij de manier waarop HEVO werkt; van strategie tot realisatie, met data als onderlegger en duurzaamheid als uitgangspunt.

We passen onze methoden en instrumenten hierop aan. In onze huisvestingsadviezen nemen we ZEB-scenario's ook mee, zodat opdrachtgevers direct zien wat de impact is op kosten, energie en toekomstbestendigheid. Zo wordt duurzaamheid niet iets dat 'erbij komt', maar de logische basis van elke beslissing.

Meer weten?

Vraag Jean-Marc Vloemans
E jeanmarc.vloemans@hevo.nl
M +31 (0)6 53 72 11 36

Met twintig scholen verzorgt KPO Roosendaal onderwijs in Roosendaal en omgeving. Twee van deze basisscholen, De Cortendijck en De Saffier, waren toe aan nieuwe huisvesting. Na onderzoek bleek gezamenlijke nieuwbouw met kinderopvang en bso de meest toekomstbestendige oplossing. Sinds mei 2025 is Kindcentrum De Parel een feit en wordt gewerkt met een nieuw onderwijsconcept. Leerkracht vloer 7-8 Jordy Linders en zijn leerling Evi vertellen hoe dat bevalt.

EEN KINDCENTRUM WAAR VLOEREN ZORGEN VOOR VERBINDING

Meer weten?

Vraag Wouter Houët
E wouter.houet@hevo.nl
M +31 (0)6 51 54 73 40

‘Dat we als leerkrachten een gelijke, gezamenlijke start maakten in dit nieuwe gebouw zorgde direct voor een gevoel van saamhorigheid. Dan kan de een ook niet zeggen wij deden dit altijd zus of zo’, vertelt Jordy. ‘De nieuwe manier van werken versterkt die saamhorigheid alleen maar. Eerder zat iedereen in zijn eigen lokaal zijn eigen ding te doen. Nu we werken met gedeelde vloeren voelt het veel meer alsof je samen verantwoordelijk bent voor de hele groep. Tegelijkertijd vraagt dit ook wat van hoe je met collega’s omgaat. Zoals volledige transparantie, goede afstemming en denken in oplossingen. Uiteindelijk was het voor ons dus misschien nog wel meer wennen dan voor de leerlingen. Maar wat mij betreft heeft de nieuwe school een positieve uitwerking op de werksfeer.’

*De school is
helemaal compleet.*

Evi

Voorafgaand aan de verhuizing werd al geoefend met de nieuwe manier van werken door de deuren van de lokalen te openen. ‘Soms was het veel te druk, bijvoorbeeld als mensen naar de aula gingen’, zegt Evi. ‘Ik zit nu graag in het aquarium, de ruimte tussen de vloeren in. Als je daar de deur dicht doet is het heel stil. Dan kan ik goed werken en leren. Toen we hier voor de eerste keer kwamen kijken, wilde iedereen liever in het oude gebouw blijven. Maar dit is toch echt beter. Het is vrolijk en gezellig door de gekleurde muren en de planten op de kasten, en er zijn allerlei soorten zitplekken. Beneden vind ik het leuk dat de bibliotheek een beetje verstopt is. Je ziet niet meteen wat het is. En de keuken is echt heel chique!’ Jordy vult aan: ‘Er is ook een podium voor de musical en andere activiteiten. Daarbovenop staan de rest van de tijd overigens gewoon werkplekken. Want in het hart van de school moeten ook kinderen zijn.’

De instructiekring is de favoriete plek van Jordy: ‘Als ik daar aan de slag ben, dan is dat echt genieten. Die manier van werken spreekt mij aan, de intimiteit en betrokkenheid. In het oude gebouw was dit lastig, je moest daar echt omheen werken. Nu zijn de ruimten en het meubilair er volledig op ingericht, wat precies de juiste voorwaarden schept. Maar de mooiste bijvangst van het werken met de vloeren is wat mij betreft dat leerlingen zowel bij binnenkomst als bij het naar huis gaan begroet worden door meerdere leerkrachten. Dat gevoel van het samen doen, en weten dat de kinderen nóg meer gezien worden, dat maakt me blij.’

*De kinderen worden nu
nóg meer gezien.*

Jordy Linders

SAMENWERKING EN INCLUSIVITEIT IN HET ONDERWIJS

“

*Een inclusieve leeromgeving
vereist meer dan alleen fysieke
toegankelijkheid.*

“

*Met onze kennis van zowel het
funderend onderwijs als
bouwprocessen staan wij scholen
bij als adviseur, bemiddelaar en
bruggenbouwer tussen beide
werelden.*

Landelijk beleid op het gebied van onderwijshuisvesting richt zich steeds sterker op het creëren van duurzame, toegankelijke en inclusieve leeromgevingen. Gemeenten en schoolbesturen werken daarbij samen op basis van het Kwaliteitskader Huisvesting, met als doel toekomstbestendige schoolgebouwen te realiseren die aansluiten bij de uiteenlopende onderwijsbehoeften. Een belangrijk instrument daarbij is het Integraal Huisvestingsplan (IHP), waarin strategische keuzes worden gemaakt voor de lange termijn.

De transitie naar inclusief onderwijs vraagt om meer dan alleen organisatorische en pedagogische aanpassingen; ook de fysieke leeromgeving moet hierop worden ingericht. De werkagenda *Route naar Inclusief Onderwijs 2035* vormt hierbij de leidraad. Deze agenda streeft naar een onderwijssysteem waarin alle leerlingen, ook degenen die extra ondersteuning nodig hebben, samen leren in een passende en stimulerende omgeving. Dit zou in de toekomst moeten leiden naar een geleidelijke verschuiving van gescheiden onderwijsstructuren naar een geïntegreerde aanpak, waarin samenwerking tussen scholen, gemeenten en andere partners centraal staat.

Samenwerkingsniveaus

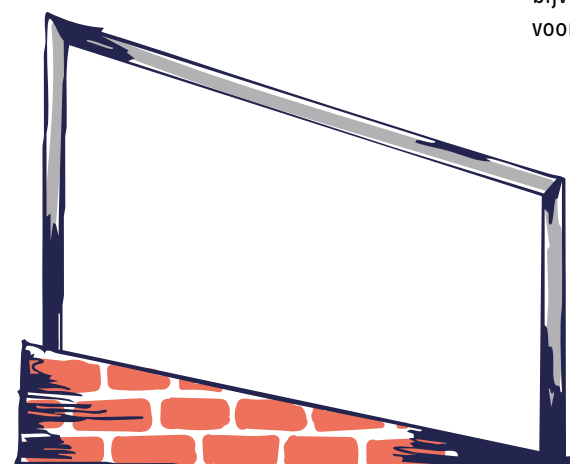
De realisatie van inclusief onderwijs is alleen mogelijk door intensieve samenwerking tussen verschillende onderwijssoorten en gemeenten. Deze samenwerking manifesteert zich op verschillende niveaus:

- **Bestuurlijk:** schoolbesturen, gemeenten en samenwerkingsverbanden moeten gezamenlijk beleid ontwikkelen dat inclusie bevordert.
- **Professioneel:** leerkrachten, ondersteunend personeel en zorgprofessionals dienen gezamenlijk te werken aan een gedeelde pedagogische visie en aanpak.
- **Fysiek:** de huisvesting moet zodanig worden ingericht dat deze samenwerking faciliteert, bijvoorbeeld door gedeelde ruimten en voorzieningen.

Inclusieve leeromgeving

Een inclusieve leeromgeving vereist meer dan alleen fysieke toegankelijkheid. Het gaat om het creëren van ruimten die samenwerking bevorderen, flexibiliteit bieden en aangepast zijn aan diverse leerbehoeften. Belangrijke aspecten zijn:

- **Toegankelijkheid:** gebouwen moeten voldoen aan de eisen van fysieke toegankelijkheid voor alle leerlingen.
- **Flexibiliteit:** ruimten moeten multifunctioneel inzetbaar zijn om verschillende onderwijs- en zorgactiviteiten te ondersteunen.
- **Samenwerking:** de inrichting moet samenwerking tussen verschillende onderwijs- en zorgprofessionals en disciplines mogelijk maken.
- **Veiligheid:** de fysieke en sociale omgeving moet zodanig ingericht worden dat elke leerling zich veilig, geborgen en welkom voelt.
- **Prikkelgevoeligheid:** er dient rekening gehouden te worden met leerlingen die extra gevoelig zijn voor prikkels, door ruimten te voorzien van mogelijkheden voor rust en concentratie.
- **Innovatie en technologie:** ruimten dienen geschikt te zijn voor gebruik van (technologische) hulpmiddelen en ondersteuning, aangepast aan verschillende ondersteuningsbehoeften.
- **Geborgenheid en welzijn:** er moeten ruimten worden gecreëerd waarin leerlingen zich thuis voelen en waarin het welzijn centraal staat, bijvoorbeeld met rustige hoekjes, gezellige ontmoetingsplekken en persoonlijke ruimten.
- **Sociale interactie:** de inrichting moet ontmoetingen en sociale contacten tussen leerlingen stimuleren om het gevoel van gemeenschap en inclusie te versterken.

*Inzoomen op de ontwikkelingen rondom inclusief onderwijs? Scan de QR-code en bekijk het boek **Gewoon speciaal**.*

Op te lossen uitdagingen

Hoewel de voordelen van inclusieve huisvesting duidelijk zijn, zijn er ook uitdagingen:

- **Financiering:** de huidige bekostigingssystematiek binnen het funderend onderwijs is vaak niet afgestemd op inclusieve leeromgevingen.
- **Wet- en regelgeving:** bestaande regelgeving kan samenwerking tussen verschillende onderwijssoorten belemmeren.
- **Cultuurverandering:** het vraagt een verandering in mindset van alle betrokkenen om inclusie daadwerkelijk te omarmen.

Oplossingen liggen in het aanpassen van beleidskaders, het bieden van financiële prikkels voor samenwerking, het investeren in professionalisering en het betrekken van het personeel bij de visievorming om te komen tot een inclusieve setting die past bij de organisatie. Door te investeren in inclusieve huisvesting en de samenwerking tussen regulier en speciaal onderwijs te bevorderen, wordt een belangrijke stap gezet richting een onderwijssysteem waarin alle kinderen gelijke kansen krijgen om zich te ontwikkelen.

Verbinder van twee werelden

De afgelopen jaren heeft HEVO met veel trots diverse projecten binnen het regulier en speciaal onderwijs begeleid, waarbij samenwerking tussen scholen en zorgpartners centraal stond. Belangrijke thema's zoals het behouden van de eigen identiteit en visie, het beheer en de exploitatie van gebouwen waren hierbij vanzelfsprekend bespreekbaar. Deze brede en open aanpak vormt een stevig fundament voor samenwerking, wat essentieel is voor duurzame en toekomstgerichte huisvesting. Met onze kennis van zowel het funderend onderwijs als bouwprocessen staan wij scholen bij als adviseur, bemiddelaar en bruggenbouwer tussen beide werelden.

Inclusiviteit heeft inmiddels een prominente plek ingenomen in maatschappelijke discussies. Toch heeft inclusief onderwijs nog een flinke inhaalslag te maken. Daarom blijft inclusiviteit voor HEVO een essentieel aandachtspunt bij al onze projecten, zowel binnen het regulier als binnen het speciaal onderwijs.

Meer weten?

Vraag Lizet Geertsma
E lizet.geertsma@hevo.nl
M +31 (0)6 51 35 54 62

INTEGRALE HUISVESTINGS- PLANNEN WAARMAKEN

De realisatie van onderwijshuisvesting vraagt om méér dan goede plannen alleen. Een doordachte en haalbare uitvoering is van groot belang. Vanuit die ambitie is sinds 2021 de manier waarop HEVO de initiatief- en haalbaarheidsfasen worden vormgegeven vernieuwd. Met een interne taskforce ontwikkelden we het uitvoeringsprogramma; een onmisbare schakel tussen het Integraal Huisvestingsplan (IHP) en de concrete planvorming in haalbaarheidsonderzoeken. In 2022 publiceerden we de whitepaper *Van IHP naar uitvoering*. Inmiddels hebben we het uitvoeringsprogramma voor meerdere gemeenten opgesteld en verder doorontwikkeld.

Uniforme werkwijze

In een uitvoeringsprogramma formuleren we samen met gemeenten en schoolbesturen afspraken over een uniforme werkwijze voor alle projecten. Bijvoorbeeld over het inrichten van een organisatie die toeziet op de uitvoering, maar ook over concrete zaken zoals de wijze van kredietverlening. Verder kijken we naar de plannings, de volgordelijkheid van projecten en de inzet van tijdelijke huisvesting. Steeds vaker voegen we ook afspraken over standaardisatie toe, zoals op het gebied van (technische) Programma's van Eisen. Naar verwachting gaan de producten van het Innovatieprogramma Onderwijshuisvesting (IPOHV) hier in de toekomst een belangrijke rol in spelen.

Veranderende rol

Het opstellen van uitvoeringsprogramma's heeft onze rol blijvend veranderd. Waar we eerder vooral losse adviesproducten leverden - zoals IHP's, haalbaarheidsonderzoeken of adviezen over medegebruik bij kindcentra - treden we nu steeds vaker op als programmamanager. We fungeren als een verlengstuk van de gezamenlijke organisatie van gemeenten en schoolbesturen. We werken bijvoorbeeld regelmatig aan meerdere haalbaarheidsonderzoeken en/of beleidsvraagstukken die volgen uit één IHP.

Procesoptimalisatie

Deze rolverandering brengt belangrijke inzichten met zich mee. Door samen met gemeenten en schoolbesturen verantwoordelijkheid te dragen voor de uitvoering van IHP's, ervaren we de diversiteit en complexiteit van de uitvoering van een programma aan projecten. De praktijk blijft immers weerbarstig. Om een aantal voorbeelden te noemen: plannings die elkaar beïnvloeden, besluitvormingsprocessen, beperkte beschikbaarheid van locaties en nieuwe partijen die meedoen aan of meedenken over de realisatie van gebouwen. Deze realiteit vraagt om voortdurende procesoptimalisatie én verbetering van onze adviesproducten die voorafgaan aan de haalbaarheidsfase: het IHP zelf, maar ook het uitvoeringsprogramma.

Kennis delen; samen versnellen

Om onze impact op de versnelling van de landelijke opgave te vergroten, willen we deze kennis actief delen. Dat doen we onder meer via de ontwikkeling van landelijke instrumenten binnen het IPOHV en door onze betrokkenheid bij de modelverordening die voortvloeit uit het wetsvoorstel. In afwachting van de publicatie van deze instrumenten delen we alvast onze belangrijkste inzichten. Zo werken we samen aan het waarmaken van alle IHP's in Nederland.

- 1. Zorg voor een stevige status van het IHP:** de financiële middelen dienen daadwerkelijk in de begroting te zijn opgenomen. Dit leidt tot realistischere en financierbare IHP's.
- 2. Hou een overlegorgaan in stand na het IHP:** het overlegorgaan kan toezien op de realisatie en de uitvoering van het IHP-proces. Neem daarbij de tijd om te leren en te evalueren.
- 3. Denk in investeringskosten, niet in stichtingskosten:** reserveer bij projecten ook budget voor kosten die losstaan van het gebouw zelf (de stichtingskosten).
- 4. Creëer een apart krediet voor haalbaarheidsonderzoeken:** zorg voor financiële ruimte om haalbaarheidsonderzoeken te doen voor de individuele projecten.
- 5. Vorm een interdisciplinair gemeentelijk team:** stem af met ruimtelijke ordening, stedenbouw, mobiliteit en financiën over de (on)mogelijkheden van locaties en projecten.
- 6. Inventariseer belanghebbenden voorafgaand aan haalbaarheidsonderzoeken:** sociale vraagstukken leiden ertoe dat naast kinderopvang steeds meer partners gehuisvest worden in schoolgebouwen. Inventariseer deze partijen vroegtijdig en betrek ze gedurende de haalbaarheidsonderzoeken. Vergeet daarbij niet om bewust na te denken over participatie en communicatie.

Meer weten?

Vraag Michel Drenth
E michel.drenth@hevo.nl
M +31 (0)6 10 26 60 49

KORTE NIEUWSBERICHTEN

DUURZAAM KANTOOR VOOR ABG-ORGANISATIE RIJEN

Het nieuwe ABG-kantoor wordt circulair gebouwd, met hergebruik van de bestaande constructie. Het ontwerp versterkt natuur en biodiversiteit met groen, nestkasten en bijenhôtels. Het gebouw stimuleert samenwerking tussen de gemeenten Alphen-Chaam, Baarle-Nassau en Gilze en Rijen in een lichte, gezonde werkomgeving. De locatie naast het station maakt duurzaam reizen eenvoudig en ondersteunt toekomstgericht, klimaatslim werken.

Na oplevering in 2026 blijven de drie gemeenten lokaal verbonden via hun eigen bestuurscentra.

Meer weten? Vraag het esther.beekhof@hevo.nl

KENNIS DELEN

- Download de whitepapers.
- Wat kost het bouwen van een school?
- De tools om besluiten over huisvesting te onderbouwen en verduurzaming inzichtelijk te maken.

Kijk op hevo.nl/actueel

SUCCESVOL PROJECT-MANAGEMENT

Waar vakmanschap, duidelijke doelen en goede samenwerking samenkomen, ontstaat resultaat.

Meer weten? Vraag het willem.adriaanssen@hevo.nl

ONDERZOEK TOEKOMST SPORTCOMPLEX

In opdracht van de gemeente Ooststellingwerf voerden wij een scenario-onderzoek uit naar de toekomst van sportcomplex De Boekhorst in Oosterwolde. Daarbij onderzochten we de mogelijkheden voor renovatie of nieuwbouw van de sporthal en het zwembad, zowel op de huidige locatie als op een alternatieve plek.

Meer weten? Vraag het jeanmarc.vloemans@hevo.nl

ACCOMMODATIE-BELEID GEMEENTE LISSE

De huidige 31 accommodaties voldoen niet meer aan de wensen van de gebruikers en de toekomstige behoeften van de gemeenschap. Daarom is een nieuw accommodatiebeleid ontwikkeld, gebaseerd op een integrale visie die recht doet aan de maatschappelijke opgave en past binnen de financiële mogelijkheden van de gemeente.

Meer weten? Vraag het michiel.otto@hevo.nl

OPLEVERING NIEUW KINDCENTRUM HOF VAN ORANJE GELDERMALSEN

Het kindcentrum is een inspirerende, duurzame en toekomstgerichte plek waar onderwijs, opvang en ontmoeting op een natuurlijke manier samenkomen.

We begeleidden het traject van visievorming en Programma van Eisen tot kostenmanagement, projectmanagement en directievoering.

Meer weten? Vraag het mark.peters@hevo.nl

OPLEVERING PROBEDRIJVEN DEN HELDER

In dit multifunctionele gebouw komen mens, werk en duurzaamheid samen; een nieuwbouwproject met productieruimten, kantoren en een magazijn voor de uitvoering van beschut werk.

HEVO begeleidde het volledige traject van de initiatieffase en het Programma van Eisen tot en met de realisatie en oplevering. Daarbij stond het creëren van een efficiënte, inclusieve werkomgeving centraal, waarin medewerkers optimaal kunnen functioneren.

Meer weten? Vraag het willem.adriaanssen@hevo.nl

BLIJF OP DE HOOGTE VAN ONZE KENNISEVENTS EN STUDIEDAGEN:

- Hoe ontwikkel ik een MFA? (HEVO 's-Hertogenbosch)
- Hoe bouw ik een school? (HEVO 's-Hertogenbosch)
- Workshop duurzaamheid en circulariteit (HEVO 's-Hertogenbosch)
- Kennisevent Baanbrekers (Waalwijk)

Scan de QR-code voor meer informatie en meld je aan

OP ZOEK NAAR EXTRA KENNIS OF CAPACITEIT BINNEN HET MAATSCHAPPELIJK VASTGOED?

Neem contact op met HEVO Interim.

Meer weten? Vraag het janine.hest@hevo.nl

SCENARIO-ONDERZOEK ZWEMBAD HET BOSBAD APPELSCHA

In opdracht van de gemeente Ooststellingwerf voerden we een scenario-onderzoek uit naar de toekomst van het verouderde, verwarmde openluchtzwembad.

Er zijn vier toekomstscenario's ontwikkeld en beoordeeld op duurzaamheid, haalbaarheid en maatschappelijke waarde, om een weloverwogen keuze voor de komende jaren te ondersteunen.

Meer weten? Vraag het jeanmarc.vloemans@hevo.nl

KINDERCAMPUS ZUIDAS AMSTERDAM

Kindercampus Zuidas is een nieuw integraal kindcentrum op de Zuidas van Amsterdam. Het multifunctionele, duurzame gebouw brengt onderwijs, kinderopvang, sport en buitenactiviteiten samen. De nieuwbouw is recentelijk opgeleverd en is een belangrijk onderdeel van een (toekomstige) groene woonwijk met circa 1.350 woningen. We begeleidten het projectmanagement, de aanbesteding en de uitvoering.

Meer weten? Vraag het joris.berg@hevo.nl

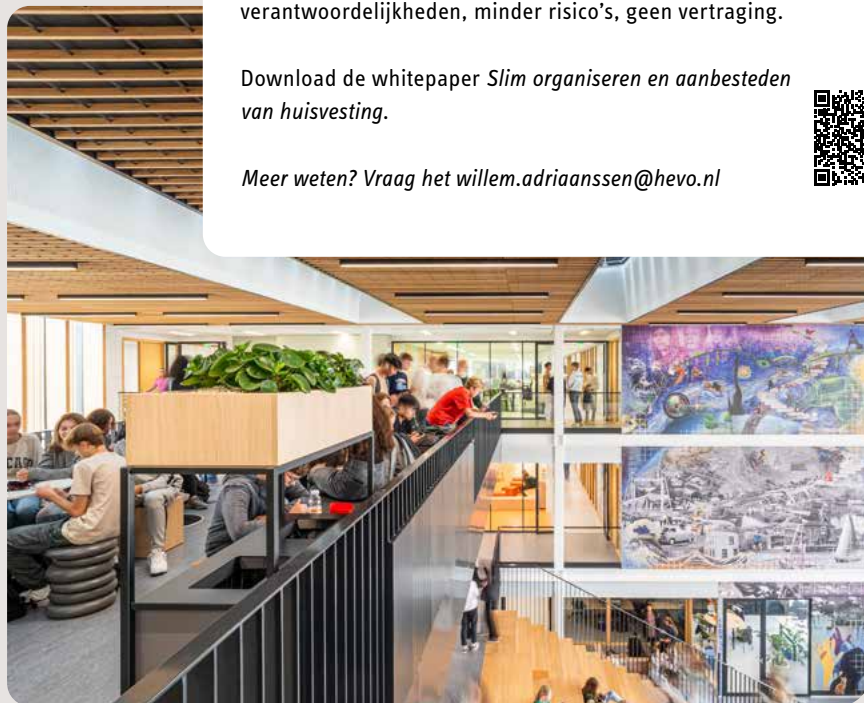

SLIM AANBESTEDEN: DE KRACHT VAN DE JUISTE BOUWORGANISATIEVORM

Bewuste keuze voor de juiste bouworganisatievorm; heldere verantwoordelijkheden, minder risico's, geen vertraging.

Download de whitepaper *Slim organiseren en aanbesteden van huisvesting*.

Meer weten? Vraag het willem.adriaanssen@hevo.nl

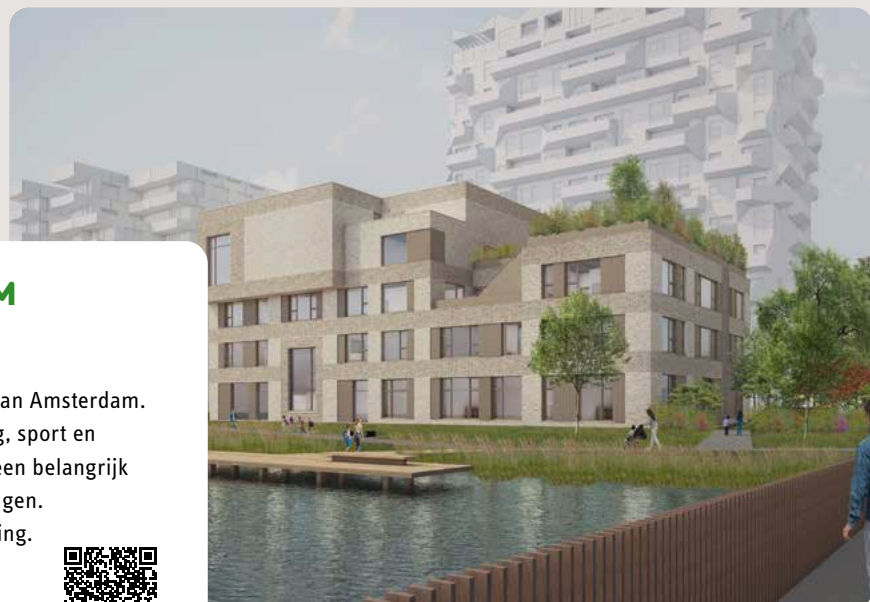

SLIMME NIEUWBOUW MET STANDAARDISATIE ÉN MAATWERK

De nieuwbouw van Kindcentrum De Parel laat zien wat het MijnSchool-proces van HEVO oplevert: een toekomstbestendig schoolgebouw dat inspireert en faciliteert.

Met het gestandaardiseerde proces dat ruimte biedt voor maatwerk is de visie ontwikkeld voor een gezamenlijk gebouw met vijf open vloeren, waarin kinderen en teams optimaal samenwerken.

Meer weten? Vraag het wouter.houet@hevo.nl

WIE GAAT ER MEE STRUIKROVEN?

Op een frisse herfstdag sta ik met een schop in de hand op een braakliggend terrein tussen zo'n twintig andere mensen. We dragen witte hesjes met daarop: 'Struikrover'. En ja, wij zijn zo gek om op een vroege zaterdagochtend struiken te redden. Over verbindend gesproken.

We worden nieuwsgierig aangekeken door voorbijgangers, maar het is simpel uit te leggen. Op deze plek wordt een nieuwe wijk gebouwd. Nieuwe woningen zijn nodig, daar is iedereen het over eens. Alle planten die nu op de toekomstige bouwplaats groeien, worden verwijderd. Ook nodig, want bouwen vraagt om ruimte. Het is de uitdaging om nieuwbouwtuinen vanaf de start niet te betegelen, maar te vergroenen. En daar komen de struikrovers in beeld. Zij redden prachtige struiken, jonge bomen en andere vaste planten. Een groene wijk is straks namelijk niet alleen fijn voor de vogels, maar ook aantrekkelijker voor bewoners en gebruikers. Groen zorgt voor meer geluksgevoel én het kan de waarde van het vastgoed doen stijgen.

Als de woningen af zijn, zijn de tuinen nog kaal. Nieuwe planten kosten een vermogen. Veel mensen kiezen op dat moment voor tegels. Behalve... als bewoners die struiken gratis kunnen ophalen uit de zogeheten rooftuin. In een groene tuin vinden vogels, bijen en andere dieren snel een onderkomen. Zo redden we struiken én hele ecosystemen.

Ecosystemen zijn fijnmazige netwerken waarin alles met elkaar verbonden is; van de kleinste bodemdierpjes tot de grootste boom. In de natuur is die verbondenheid logisch. Kleine geveltuinen, een heg, een linde op de hoek van de straat; het is nooit alleen die plant of die boom. Een zomereik is bijvoorbeeld een toevluchtsoord voor wel 400 diersoorten. Het kan zomaar een feest van onzichtbaar leven zijn waar je dagelijks voorbijfietst.

Ik heb die struikrooftag wel vijftig kleine vlinderstruiken gered. We staan dan niet alleen in verbinding met elkaar ('kijk ons eens lekker bezig zijn!'), maar ook met de plek en de planten en dieren die daar leven. Laten we de stad en alles wat leeft iets meer als ecosysteem behandelen. Wie weet levert het naast saamhorigheid en meer natuur ook gelukkige bewoners en aantrekkelijke wijken op.

MARJOLEIN BEZEMER maakt als tekstschrijver, journalist en podcastmaker hoopvolle verhalen over natuur, duurzaamheid en klimaat. Ze schrijft over klimaatadaptatie, water, regeneratieve landbouw, grondstoffentransitie en wilde natuur voor overheden, (natuur)organisaties en bedrijven. Onlangs werd haar eerste podcast *Brabantse Bomen* gepubliceerd. Haar doel is om mensen te enthousiasmeren én in beweging te krijgen voor een groene, eerlijke samenleving.

Foto: Eva Krebbers

VAN VIER GEBOUWEN NAAR ÉÉN DUURZAAM, TRANSPARANT GEBOUW MET ÉÉN BEDRIJFS- CULTUUR WAARIN IEDEREEN ZICH THUIS VOELT.

Ad van Oudheusden, directeur mens- en ontwikkelbedrijf Baanbrekers

